

SÁNTHA JÓZSEF

Az utolsó pillantás

Mikor kezdjem sminkelni magam, kérdezte Anasztaszija, amikor már jócskán ittak a Párizsból hozott, hosszan érlelt pezsgőből, és úgy ültek az ágyon, törökülésben, és sírtak és nevettek, és borzalmas volt minden. És Oleg a kényelmetlen francia egyenruhát lassan kigombolva újra csak egy meztelen testté lett. Mondta ő magának: A jelzéseket, a jelöléseket félreérteni, mindig más gyakorlatok másolása, hogy nem lép bele a tegnap-voltba; Sem önmaga már, sem pedig írásai hitelessége nem nyújt egy térnyi lehetőséget, esendőséget sem nyújt; Amikor pedig megáll a kiüresedése, akár arcának elpirulása, ahol még a vésők sem érintik meg. Az elkésődés olyan hosszú alagút, ahol gyakorta szárnyalt, és még észre sem vette, hogy már ez nem is ő. Mintha csak távolról látná, hogy a vastag hóban hova igyekszik. Látta magát ebben az értéktelen és letarolt közeledésben. Ahogy a ceruzáját a papírhoz érintette, és nem érzett semmi mást, csak hogy idegenként tombol a mondatai közepén, ahogy egy kis gyerek, aki nem érzi át a maga szükségszerűségét, mert még nem tanulta meg, miként bánják el magával.

Azt is gondolta Oleg azon a reggelen, hogy a normalitás már semmiképpen nem fér el az általa képzelt világban, ha még ő ilyeneken is morfondírozik. Látta Anasztasziját a hóban, mindig csak Napóleon-kori női jelmezekben látta, és kivétel nélkül mindig mintha egy hintóval érkezett volna éppen valamelyik szentpétervári palotába. Az egész elképzelésében volt valami a lány finom karcsúságából. Ahogy a válla fölött visszanézett most, mintha a ködből egy fémes tárgy tűnt volna elő. Reggel nem szoktak ezek ilyen nyíltan előhozakodni, gondolta, sokkal árnyaltabbnak képzelte a francia szürkéket, ha már egyáltalán szürkék voltak. Mindig túlságosan is sok díszletszerűséget látott mindenhol. Mintha folytonosan csak filmet forgatnának, bármerre is járt a városban. De ezeknek a filmeknek nem volt rendezője, sőt szereplői sem voltak, mindenki beleképzelhette magát egy jelenetbe. Sőt, azt is megtehetete, hogy éveken keresztül jelenetről jelenetre lopakszik, nem is él, csupán a körülményeknek kínálja fel örökösen magát. Ő se tett mást egész életében, gondolta most, amint a homokos parton lassan leereszkedett. Széttárt karokkal ment, mert már nem volt fiatal, hatvanhárom éves volt, és könnyen megbillenhetett, akármi-lyen könnyű is volt a terhe.

De miért is ne csinálthatott volna efféle jelmezeket, kérdezgette magától. Hiszen láthatóan senkit nem zavar, ha a dolgozószobájába zárkózva, a maga hűvös csendességében Napóleon egyenruhájában folyton csak ír. A külsőségek egyáltalán nem olyan lekezelendő tulajdonságok, ahogy azt az egyes emberek képzelik. Hiszen

Anasztaszija szépsége is csak valamilyen felületes képzelet lehetne akkor, és ilyenkor az ész megáll, legalábbis megtorpan, nincs többé már magával dolga. Alig volt persze még más hasonló jelenség az életében, amiben ennyire makacsul hitt volna. Csak játszik, tette hozzá mindig öreges huncutsággal, ami persze másokban némi vizolygást keltett. Az utóbbi évszázad, mondta neki az egyik barátja, épp eléggé megrontotta az efféle képzelgések ártatlanságáról szóló naiv hiteket. Valamiként bevadultak az emberek, elfelejtették, hogy a vágyakozásuk mire is szolgál. Azt se felejtsük el semmiképpen, hogy mi oroszok vagyunk, és számunkra ez a korzikai hoztártartozik a nemzeti büszkeségünkhöz. A lány karjáról nem vette le az órát, úgyhogy bizonyára járt még, most elképzelte a finom kis csuklóját, amelyen az óra még mindig pontosan teljesíti a kötelességét. De annyiféle kötelesség van, neki magának is évtizedek óta, a tudományban, az egyetemi oktatásban, semmiképpen el nem hihető számára, hogy ekként, ilyen egyszerűen bolondult meg. Vagy legalábbis bohócot csinált magából, és ehhez minden tekintélyét latba vetette. A történelemben elért legnagyobb jelentőségű győzelmek sem boldogítanak hosszú távon. Oroszország belefutott a Napóleon elleni harcok sikereibe, ki tudja, miként is alakul az ország sorsa, ha a franciák tartósan fenntartják Európa feudális világában az új szellemmel átítatott pozíciójukat. Talán innen a rajongás, a megzavart elme túl sokat akar. Az órát is ő ajándékozta Anasztaszijának. A színek az árnyak, ahogy a döglött galamb lefordul a tetőről, a szöveg mimikája, az ablakából nézve: Hangvers, Holdszita, Ködlány, Szobaméz. Szerette ezeket a bugyuta szavakat, amelyekbe az érzékiségét tökéletesen becsomagolta. Később megtalálom lent a fűben, macskák bontogatták, holt derű, utolsó láncszem minden. Nagyon lassan és kíméletesen közeledett annak idején a lányhoz. Egy szellemi üresség szívóhatása. Neki ki kell ürülnie, hogy a másik megtöltődjék, de soha nem volt képes túllépni ezen, a tudományán kívül érezhetően a személyes vonzását is megérezte és követelte. Túlságosan is kitartott a középkor, és ő minden vágyakozásával benne rekedt, sokszor az sem volt egészen világos előtte, hogy ebben a világban ő már a holtakhoz vagy az elevenekhez tartozik még. Mesterséges szokások és képzetek alakították a mindennapjait. Bár sosem gondolta, hogy valóban úgy kellene viselkednie, mint a történelmi filmek szereplőinek, de túlságosan ismerte ezeket a többnyire hamis kosztümöket, és a nyugtalanságára sosem talált megfelelőbb írt, mint hogy részt vesz ezekben az ártatlan játékokban. Egy tudós legyen mindig szerény, mondta neki évekkal ezelőtt a barátja, amikor először vállalt szerepet az ünnepi megemlékezésben. Már akkor is francia tábornoknak öltözött, de még nem ő volt Napóleon a Moja folyó mellett felsorakozó hadseregben. Mindenki valamelyest a ruhák és a jelmezek által képes kifejezni a személyiségét. Másként miből élnének meg a divattervezők? Nem az idegen és más korokra jellemző kosztümök jelentése a lényeg, inkább a hozzá való rejtélyes viszonyulásunk, hogy még ép eszünk tökéletes elvesztése nélkül is olyan utazást teszünk, amelyik képes számunkra idegen tereket, szerepeket felkínálni. Az oroszok nem tudják, mit is jelent orosznak lenni, ahogy a szép nők sem képesek érvényesen kibontakozni a

vonzásuk kötelékéből, és a koldusok sem ismerik pontosan, hogy miként tévedtek végtelenen el. Csak fokozatosan csepegtetett méreg, annál inkább halálos, minél inkább szeretnének ezeknek a művi dolgoknak megfelelni. Behatolnak a képzelet bomlasztó és sekélyes külsőségeibe. Nem a kultúra ragadja el őket, nem a valóság számukra a lenyűgöző, sokkal inkább az, hogy sosem lesznek képesek ezeknek a kívülről képződött mintáknak megfelelni. Nem, mondta ez a barát, az oroszok semmiképpen nem képesek azoknak a képtelen ellentmondásoknak megfelelni, amelyek őket a birodalom hazug nagyságáról levásztják.

Mindenki élhet ezzel a teljes tagadással, hiszen ha már nem vagyunk képesek értéket teremteni, akkor az ideológiák fürkészése gyorsan felkínál egy efféle menedéket, hogy az életét a maga zártságában megalkossa. De milyen távol vannak azok az eszmények, amelyeket követnie kellene, milyen erős az a vonzalom, hogy egy efféle tudattal megáldott embert a legsúlyosabb tévedésbe és bűnbe csábítja. Ha jól belegondolnál, mondta neki a barátja, akkor észre kellene venned, hogy egyedül szeretnéd megvalósítani a legismeretlenebb és legbárgyúbb követelések támasztotta eszményeidet. Napóleonban csak az az iszonyú az orosz emberre nézve, hogy titokban mindegyikük számára ő a bálvány. Az orosz tizenkilencedik század Napóleon nélkül egy szellemi sivatag. Minket az ellenségeink tettek nagygyá. Mondhatta volna. Száz évenként valamilyen kapitális katasztrófa, ez az orosz történelem. Ha nem történik semmi, akkor megpenészedünk. Az orosz nő a férfi érzelmi kivérzése. Ahogy a hátizsákjából is kicsöpögött. Érzelmes vagyok és iszonytató. Nem tudta elképzelni, hogy ne élne velünk halálunkig a szeretteink. Az éjszakai órák egybeolvadtak, már nem lehetett kihúzni belőlük a perceket sem. De mi is történt aztán... Már hónapok óta úgy lopakodott a városban, mintha szüntelenül a rendező utasítását hallaná. Oleg, most egy kissé menj közelebb a falhoz! Nézd meg a női divatárusok kirakatait! Megvadult háttalok mindenütt! Lépj ki az erkélyre, és integess a francia konzulnak! Húzz az ujjadra bábokat, mint Rigoletto!

Az étteremben az öreg Anasztaszija, mint egy markotányosnő. Halima! Halima! Mivel bonyolult kapcsolatban volt a nevével, ha szólították is, soha nem fordult hátra. Színpad hiányában a nézők végül is eljátszották az egész előadást. Ennyit a tudományról. Ő egyre fontosabb szerepekhez jutott. Pontosabban: Ő úgy gondolta, hogy napról napra fontosabb szerepeket kap. De egyszer lehetnék-e Napóleon szárnysegédje? Mert Tolsztojt már ifjúkorában lesajnálta. És ami szép volt földön és az égen, azt ő egyszerűen nem úgy képzelte el.

Mikor kezdem sminkelni magam, kérdezte Anasztaszija azon az estén, amikor Oleg bezárta az ajtókat, és mint már oly sokszor közölte vele, hogy ma végez vele. Kérem, Oleg, kíméljen meg attól, hogy esztétikailag ocsmány sérülésekkel rondítja el még ifjonti szépségemet. Itt fekszem az ágyán, és csak kíméletet kérek, ne hozza be a guillotine-t, inkább szúrjon szíven, életem szerelme, én csodás hősöm, Európa ura, a világtörténelem alighanem legnagyobb hadvezére. Azt hitte, hallotta ezt a mondatot, de már ez is kevés volt. A lány törekenységében is bősztette, és tudta,

hogy ha ezen az estén elengedi, soha nem látja többé. Anasztaszija felült, és valóban a táskájából kiszedegetett kozmetikumokkal szépítkezett.

Már rutinná aljasodott az efféle szenvedély. Ahogy minden alkalommal betolta a Párizsból hozott guillotine-t, és űk a lány szépítkezése után rendszeresen a felhúzott pallos alatt szeretkeztek. A számlákkal soha nem volt képes elszámolni. A múzeum gyakran szemére vetette, hogy magánhasználatra a lakásában tartogatja, és csak kivételes alkalmakkor hajlandó megválni tőle. Az elhálásuk után Oleg még sokáig a szájalmasan kuporgó és teste köré pokrócot tekerő lányt nézegette. Amikor hajnal felé mellébújt, Anasztaszija sosem volt képes elhallgatni, hogy a professzor úr vodkával tökéletesen átítatott szája mocskos, a teste undorító. Ilyenkor kora estéig meg sem mozdult, a kijelölt, és már hetek óta pontosan előkészített anyagban nagyon lassan haladtak. A lány órákig feküdt mellette, a lakás gipszstukkóit nézegette. Huszonnégy éves volt, és abban a tévedésben élt, hogy a történelem nem valóságosabb, mint egy végtelenül kinyúlt harisnyanadrág, de a szereplők tehetsége révén korokon és társadalmi berendezéseken is képes áthatolni. Ennek a kissé naiv elképzelésének a férfi nem mindig volt képes megfelelni. Ugyanakkor, kétségtelen, hogy Anasztaszija volt mégis a realistább, sok tekintetben a történelmet nem tekintette a testén kívüli valóságnak. Ha az ő Napóleonja valamelyik dicső csatájáról beszélt hosszan, ami gyakorta megesett, a lány minden mondatát szomjasan leste, ám a távoli események világokon átnyúló összefüggései már korántsem ragadtatták el. Oleg nem volt képes elhiteni vele, hogy az olasz borkészletek mennyiségének kereskedelmi értéke ténylegesen hozzájárult egyes itáliai városok védelmi képességének növekedéséhez. Azt viszont teljesen természetesnek találta, hogy ha Párizsba utaznának, akkor találkozhatna a császár egész tábornoki karával, és a testvéreit is mind egyenként felismerné. Különösen vonzotta a bécsi udvarral való kapcsolata, természetes a házassága, és annak különös részletei, amelyből Oleg csak arra következtetett, hogy valószínűleg féltékeny a kicsike. Mária Lujza egész személyisége magával ragadta. Fiatal kora ellenére a bécsi udvari intrikák, a Napóleonnal való felémás osztrák kapcsolatok tudós szakértője lett. Különös gyönyörúsége telt a császárné és a felkapaszkodott káplár a gyűlölettől a hűségig terjedő ellentmondásos viszonyában. Valamilyen különös titkot érzett Mária Lujza a száműzött férjéhez való, annak haláláig tartó odaadó hűségében. A büszke osztrák herceglány, aki gyermekkorában egy Bonaparte-bábut állt bosszút a családjá, az apja, Ferenc császár és az egész birodalom franciák által éveken át folytonosan történő megaláztatásán. És a férjéhez éveken át a száműzetésbe írt levelek. Egy roppant belső gazdagság egyszerűsége. A dominancia nem a szövegben van, hanem a szövegen kívül. A kötelesség, sőt, a házastársi kötelesség, és a világtörténelmi események szikár ellentmondásai.

De ha itt elgondolkodunk, mondta a nyomozónak, akkor mindenképpen ecsetel-nem kellene Anasztaszija szépségét, minden olyan tudósi és emberi tulajdonságait, amelyek egy szellemileg és lelkileg gazdag ember számára semmiképpen nem le-

hetnek közömbösek. Nem arról van szó, mondta, és itt elcsuklott a hangja, mintha egyes emberek több jogot tulajdonítanak maguknak, mint a hétköznapi emberek. A tudomány akkor is jót áll magáért, ha közben a legocsmányabb bűnök árnyékolják a megtévedt napszamosait. Nehezen tudták a történelemben kissé járatlan nyomozók követni a professzor okfejtéseit, mert valóban néha úgy beszélt Mária Lujzáról, mintha csak Anasztaszija lenne, máskor pedig éppen ellenkezőleg, fiatal munkatársa és szeretője ízlését dicsérte, a fellelhető festményeken és rézkarcokon hosszan elemezte a múlt századelő udvari divatját. Való igaz, hogy Anasztaszija egészen különösen finom és kecses lény volt, a fényképei semmiképpen nem hagyták érintetlenül a férfiszíveket. Karcsú, légiesen hattyúnyakú, orrcimpája már-már a legnemesebb családok lányainak porcelán törekenységét idézte, nem beszélve a divatbeli jártasságáról, amikor is a legócskább jelmezkölcsönzőkből származó rongyokból fabrikált elegáns ruhakölteményeket.

A sötétségben csak egy vízben forgoló alakot láttak, amint hol elmerült, hol pedig újra tehetetlenül kalimpált a karjaival. A hídról valaki szólongatta, valószínűleg összetéveszthette az ivócimborájával. Halima, Halima! De a nevezett személy valószínű bonyolult kapcsolatban volt a nevével, vagy pedig olyan részeg volt, azt gondolta, hogy sértetlenül átsétál a túlpartra a folyó eme szakaszán. Valaki azonban szólhatott a rendőrségnek, és néhány perc múlva valóban megérkeztek az arra rendeltetett egységek. Oleg egy fogdában töltötte az éjszakát, és reggelig magához sem tért. De a nyomozás már éjjél után megindult, amikor megpillantották a rajta lévő vérző hátizsákját. A nyomozók nem tudták eldönteni, hogy a vízből kimentett férfi tényleg annyira részeg-e, amint első pillanatban tűnt, vagy pedig lehetetlen helyzetében ezt a megoldást választja, és mindaddig hallgatni fog, amíg csak úgy ítélik meg, hogy már semmiképpen nem játszhatja tovább ebbéli szerepét. Egy engem feltetelező szövegen töröm a fejemet évek óta – mondta, amikor reggel felrázták, és már ötven forgolódtak a cellájában. A galamb tetemét egy zacskóban viszem, mindaz, ami másokról elmondható, talán magamról nem mondható el ugyanolyan nyelvi-ideológiai szövegösszefüggésben és hitelességgel. A felelősségem megállapítása azonban sokkal bonyolultabb vizsgálatok tárgya lehet majd. Itt most nem beszélnék Vak Ámorról, amely azonban mégis olyan, mint egy földrengés vagy villámcsapás annak, aki képes arra, hogy a saját elképzelései szerint rendezkedjék be a mai világban. Végül is csak azt szeretné megérteni, hogy mit jelent a szöveg a halálon túl. Régen azt mondták, Próteusz, ma csak megbilincselik és zárkába dugják a beazonosíthatatlan emberi lényeket. Az egymásra illesztett tér hálójában, amikor a csapdába esett állatok már a testükön kívül emésztenek. Ahova beléptem, mégsem léphettek be. Még nem váltottam volna vissza az arcomat az üvegvisszaváltóban, holott már rég semmi szükségem rá.

A kihallgatások folytatódtak egész napon keresztül. Igazából az volt számára a lesújtó tény, hogy maga sem tudta pontosan, órák múlva majd mivel szembesül. Mereven ült a tudományos munkássága biztosította egyre szűkebb csónakban, és

most már az egész világtörténelem ellen ágált. Fel volt háborodva, amit vele szemben elkövettek, ahogy ezek a folyton az arcán kutakodó férgek undorító módon sarokba szorítják. De nem is a saját méltóságát féltette, hanem a tudós kutatóét, akiről fokozatosan leválasztották, de még efféle idegenként is szerette volna ezt az embert az oltalmába fogadni. Egy jelentéssel nem bíró dolog megnevezése. A háritás mint idegen test, gondolta. Olyan mesterséges volt számára az egész feltételezés, hogy még a szavak jelentését sem értette. Mintha csak egy színpadról éppen lejövő színészt gyanúsítottak volna meg gyilkossággal. Várják meg a darab végét, a tapsrendet, és akkor újra láthatják azt a bizonyos szereplőt, akit ő az állításuk szerint megölt. A szerelem, de még a tudomány sem lehet ennyire ártó az emberre nézve, valotta. Egy gyilkosságnak egészen kiterjedt és bonyolult hálózati rendszerrel kéne rendelkeznie, nem olyan egyszerű ám az, hogy önök besétálnak egy folyóba, és az áldozattal a hátizsákjában egyszerre kihúzzák a gyilkost is.

A múltja azonban egészen másként szólt hozzá. Eljutottak hozzá olyan beszédteredékek, amikor tisztán a kettejük ordenáré veszekedésének és eldurvult tettlegességének a neszei ébresztették. Elképzelték, kérdezte ilyenkor, hogy egy olyan nőt szeretett, akit nem is ismert. Olvasta valahol, hogy egy történész azért veszítette el a józan eszét, mert éveken keresztül Auschwitzból hazafelé tartó üres vonatok zakatolását hallotta. Milyen könnyen vesz magára valaki egy jelmezt, és milyen egyszerű elveszíteni a józan eszünket, gondolta két kihallgatás között. A legtaszítóbb pillanatot akkor kellett átélnie, amikor másnap hajnalban újra csak kirángatták a cellájából, és ő a kihallgatószoza felé haladva hirtelen meglátta Anasztaszija arcát, amint a nyakára szoroson ráhurkolt kötéll szorításából nem tudván szabadulni, hirtelen a guillotine mellé lépett. Nem a lány arcát bámulta ilyen megrögzött kegyetlenséggel, az eltorzult arc még határozottan nézett valamit a szobában, de képtelen volt megállapítani, hogy mit is néz. Ez volt szerelmének elcsukló tekintete, és hogy mit is vitt magával vajon a túlvilágra, miféle lecsupaszított valóságtörödébe kapaszkodott még, amelynek tárgyával nem lehetett tisztában. Az ő tekintete már egészen mellékes és tökéletesen semlegesnek tűnt, ám Anasztaszija valóságosan magával vitt valamit, amiről neki fogalma sem lehetett. Valószínű, gondolta az üres folyosón, hogy ez már nem is érdekes. Ha látott is valamit, ha gondolt is valamire, az már nem érvényes, csupán a tökéletes megsemmisülés előtti felvillanás volt ez, aminek az elméjében már semmiféle következménye, tárgyi megfelelője nincsen többé. A halál tökéletesen megszüntette a rögzítés, a felidézhetőség minden biológiai lehetőségét. Ez az utolsó, világra eső tekintete már nem volt része a valóságnak, kettejük érzelmi életének semmiképpen, s így a még általa elmondhatónál is valószínűtlenebb bizonyossággal bírt. Csak annyit vallott még be ezen a kora hajnali órán, hogy Anasztaszija a nyakára csapódó bárd durva csattanása után még kissé megemelte a fejét, és egészen enyhén a megfeszülő nyak maga mögé, egy távoli sarokba nézett.